

שמואל הוגו ברגמן חלוץ מלומד, חוקר – ואנתרופוסוף?

מאת אודי לוי

הבעיה

מדע-הרוח האנתרופוסופי מציע נקודות-מבט ושדה-ראייה שמהם אפשרית הבנה מעמיקה יותר (ורוחנית) של האתגרים הביוגרפיים הניצבים לפני האדם. ככל שגדל מספר בני-האדם בעולם המשתמשים בכלים האלה לעיצוב חייהם – הפנימיים, החיצוניים או שניהם – כן צפה ועולה השאלה המעניינת והמתבקשת: «מיהו אנתרופוסוף?»

ידידות-נעורים קשרה אותו עם פֶּנְנֶץ קפקא, שלמד אֶתוּ בבית-הספר. בצעירותו היה פעיל ב"הפועל הצעיר", כסוציאליסט ציוני. באותה העת, בתחילת המאה העשרים, פגש בשטיינר. עדות של אלברט איינשטיין, שהיה מיודד עם ברגמן, מתארת הרצאה שנתן שטיינר ואליה הלך בהמלצת ברגמן (איינשטיין לא התלהב...). ברגמן שירת כחייל במלחמת-העולם הראשונה. יש עדויות ולפיהן סייע שטיינר בהעברתו מהחזית לעורף וכך הציל, כנראה, את חייו. ב-1920 עלה לארץ לאחר שלמד פילוסופיה ומדעי-הטבע בפֶּרְגֶּ וברלין. הוא הצטרף לצוות המחקר וההוראה של האוניברסיטה העברית. ב-1928 מונה למנהל בית-הספרים, לימים הלאומי, ובשנת 1935 מונה לרקטור הראשון של האוניברסיטה. ברגמן היה מחברי "ברית שלום" שעם חבריה נמנו גם מרטין בובר וארנסט סימון, תנועה שתמכה בדו-קיום בין יהודים לערבים ופעלה להשגתו.

עשרות-שנים פרסם ברגמן ספרים רבים והורה פילוסופיה באוניברסיטה, לרבות כתבים פילוסופיים מאת שטיינר. בְּזִמְתוֹ, הייתה האוניברסיטה הירושלמית היחידה שציננה את יום הולדתו ה-100 של שטיינר, בשנת 1961. פעמיים, משנת 1959, היה ברגמן חבר באקדמיה הישראלית למדעים וזכה פעמיים, ב-1954 וב-1974 בפרס ישראל. שמו של ברגמן כחוקר פילוסופיה, בעיקר זו של קֶנְט, ידוע ברחבי העולם האקדמי.

[הערה אישית: ברגמן התגורר ברחוב רמב"ן בירושלים. בשנות החמישים נהגה אמי לשאול ממנו ספרים מאת שטיינר. כשהייתי הולך עם אמי לשחות בברכת מלון-הנשיא (ברחוב אחד העם...) היה שם כמעט תמיד גם ברגמן. הגבר היחידי שראיתי אי-פעם בבגד-ים עם כתפיות. כשכבר הרשו לי לחזור הביתה אחרי החשכה, בשנות השישים, עברתי מדי ערב בערב ליד ביתו. חדר-העבודה שלו היה נמוך מעט ממפלס הרחוב. תמיד דלקה על שולחן העבודה מנורה והוא היה רכון על השולחן, קורא או כותב. דמות המלומד האירופי-ירושלמי נחרתה בזיכרוני.]

במהלך מאה-השנים מאז טבע רודולף שטיינר את המונח "אנתרופוסופיה", התפתח הדיון בשאלה זו התפתחות חשובה. לעתים נמנעים בני-אדם מלנקוט עמדה ברורה בנוגע להתייחסותם ולעמדתם הפרטית בסוגייה זו; ובמידה גדולה של צדק, שכן קני-המידה להיותו של אדם "אנתרופוסוף" אינם מוסכמים על כל מי שמשתתפים בדיון. המְנַעַד להתייחסות נע בדרך-כלל בין הנמנים עם החברים בחברה האנתרופוסופית הכללית, שמנהלים חיים מדיסטיביים עקביים ואינטנסיביים, ובין המסתפקים, על-פי הבנתם, באימוץ סממנים נבחרים מהיצע נרחב של אורחות-חיים, בהעשרת חייהם האישיים והמקצועיים ובעגה לשונית מסוימת - או בחרים מתוך השקפת-עולם כוללת רק בסגנון לבוש מסוים. במקרים רבים גם אין מדובר בהגדרה עצמית אלא בחריצת-דין בגוף שלישי, יחיד או רבים. לכן אין כוונת השורות האלה לקבוע עמדה בשאלה המוצבת בכותרת אלא לנסות ולהציג תכנים מעיזבונו של שמואל הוגו-ברגמן (שלמיטב ידיעתי טרם פורסמו בעברית), ולהותיר את סימן השאלה כאתגר – ואת התשובה אפשר, כנראה, לתת רק בגוף ראשון יחיד.

היומנים

המובאות שלהלן הן ברובן תרגום מגרמנית של טקסטים מיומניו האישיים וממכתביו של ברגמן. את היומנים כתב בגרמנית והם יצאו לאור ב-1985. שני הכרכים כוללים יותר מ-1500 עמודים ומהווים עדות מאלפת על התפתחותה של האוניברסיטה העברית בירושלים, על דעותיו הפילוסופיות של ברגמן, על חייו הפנימיים ועל דעותיו וקשריו הפוליטיים. רשימת השמות שבסוף הכרך השני כוללת אלפי שמות. רק שמות מעטים מופיעים מספר פעמים רב יותר במפתח-השמות מהשם רודולף שטיינר (שמופיע כ-90 פעם).

האיש

שמואל הוגו-ברגמן נולד בפֶּרְגֶּ ב-25 בדצמבר 1883 ונפטר בירושלים ב-18 ביוני 1975.

אחדות, ואני קיבלתי את ההצעה ברצון, כי ראיתי כאן בשבילי אפשרות לשלם חוב של הכרת-תודה לאיש אשר השפיע השפעה חזקה על חיי ועל השקפותיי. איני אנתרופוסוף ולא הייתי חבר בחברה האנתרופוסופית, אך כששמעתי [...] את הרצאותיו של רודולף שטיינר, נפתחו לפניי אופקים רחבים חדשים."

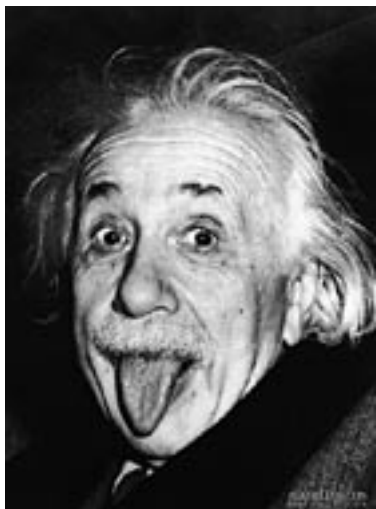
ומשפט הסיום: "הוא מת במרס 1925, בן 64 היה במותו. חייו היו כולם עבודה ומאבק; הוא היה אחד המורים הגדולים של האנושות."

ב-1915, בן 32, חזר ברגמן חולה משדה-הקרב במזרח-אירופה לווינה. מבית-ההבראה כתב לשטיינר ב-5 בפברואר:

"...מחצית השנה שעברה עליי בחזית קידמה אותי מבחינות רבות, אולי אף שינתה אותי. אהיה מאושר [...] אם אוכל לשוחח עמך על כל הבעיות שעמדו לנגד עיניי. בראש ובראשונה,

הקשר בין הרוחי ובין העולם הפיסי הוא שהעסיק אותי כל אימת שהייתי פנוי לחשיבה. לעתים קרובות ראיתי דברים איומים כל-כך, עד שהייתי קרוב לייאוש, לולא ידעתי בוודאות כי מאחורי הכאוס שנגלה לעין, שולט קוסמוס [...]. בעיות שכאלה ודומות להן, וכמו-כן חוויות אישיות מסוימות, קירבו אותיבשדה-הקרב לרעיון הקרמה והראינקרנציה,

כך שכבר בנובמבר כתבתי הביתה כי הדברים שלמדתי ממך [...] היו בשבילי שם, בחזית, בעלי משמעות עמוקה [...]."

בכיוון השעון: הוגו ברגמן (ימני עליון), רודולף שטיינר, פרנץ קפקא ואלברט איינשטיין

הגם שכאן יש לי שוב ושוב סימני שאלה, כיוון ששטיינר, אם היה מי שחושבים שהיה, היה עמוק מכדי שיוכל להיות דוגמה אישית לאדם שכמוני [...] עם שטיינר לא היה אפשר להתווכח. בלתי-אפשרי היה לתאר מצב שבו שטיינר אומר: אתה צודק, אני טעיתי"

ובמכתב אל שטיינר מלונדון ב-28 ביולי 1919: "כאשר עזבתי אותך, נסעתי לפריס, ומשם באתי לכאן, כיוון שנקראתי למרכז הציוני כדי להקים מחלקה לחינוך ותרבות. מטרתה לדאוג להקמת מערכת-חינוך בפלשטינה, ואחר כך לדאוג לקשר רוחני בין פלשטינה ובין הגלות היהודית [...]."

בשנת 1904 התארס ברגמן עם אלוה פנטה שאחר-כך הייתה אשתו הראשונה. אמה של ארוסתו, ד"ר ברטה פנטה, הייתה דמות מרכזית בחיי-הרוח בפגך בתחילת המאה העשרים. בביתה היו חוגים תיאוסופיים, אחר-כך אנתרופוסופיים. היא עמדה בקשרים אישיים קרובים עם שטיינר; ההיכרות האישית של ברגמן עם שטיינר התרחשה בתיווכה.

שטיינר על ברגמן

בהרצאה שנשא שטיינר במאי 1924 בדורנך (ביבליוגרפיה מס' 353, עמ' 201), הוא דן בצורך הדחוף, כמסקנה מתוצאות מלחמת-העולם הראשונה, להתגבר על מגמות חברתיות בדלניות ועל נטיות פוליטיות המקימות מחיצות בין קבוצות אתניות ולאומיות. שטיינר יצא נגד הלאומנות והזהיר מפני תוצאות הרת-אסון שהלאומיות עלולה לגרום להן. הוא מספר בין השאר:

"ראו, ציוני מכובד שעמו הייתי מיווד, פרש יום אחד לפניי את האידיאלים שלו; הוא שאף לנסוע לארץ-ישראל ולייסד שם מדינת-יהודים. הוא עצמו פעל במרץ למען הקמת מדינת-היהודים ועושה כך עוד היום, ואף רכש שם מעמד מכובד מאוד. אמרתי לו:

עניין שכזה אינו מתאים לזמננו, מה שמתאים לזמננו הם תכנים שאליהם יכול להשתייך כל אדם בלא הבדל גזע, לאומיות, מעמד וכיוצא באלה. כיום ראוי להפיץ רק מה שכל אדם ואדם, בלא הבדל, יכול להצטרף אליו [...] אבל אין איש יכול לדרוש ממני שאצטרף לתנועה הציונית [...]."

ברגמן על שטיינר

ספרו הראשון של שטיינר שתורגם לעברית הוא "כיצד קונים דעת העולמות העליונים". הספר יצא לאור בשנת 1960. ברגמן הקדים לו מבוא, והנה משפט הפתיחה שלו: "המהדיר של הספר ביקשני להקדים לתרגום העברי מילים

חיפשתי כאן קשר לחוגים תיאוסופיים, עד-כה לא הצלחתי לברר אם יש כאן קבוצה שקרובה אליך ... אולי אגלה בסתיו קבוצה אנתרופוסופית ... האם כבר הופיע ספרך על השאלה החברתית? [...]"

ומן היומנים...

ינואר 1917

"קראתי הרבה בחודשים האחרונים, קטעים מפתבים מאת שטיינר. האידיאליזם האובייקטיבי שלו נראה לי קרוב לאמת יותר מהאידיאליזם הסובייקטיבי של פייכטה. אצל פייכטה: האל, ומלבדו התופעות הסובייקטיביות, שלאורן מופיעה אחידות-האל כדואליות של התבוננות ומושג, שהיא למעשה דואליות כשלעצמה. אצל שטיינר הדואליות הזאת היא אחידות, ומתקיימת באופן אובייקטיבי. העולם הוא אחידות אובייקטיבית של התבוננות ומושג. האחידות הזאת מתפצלת, היות שהיא נוגעת באדם בשני אופנים [...]. העיון החוזר בכתבי שטיינר היה לגביי בעל תועלת רבה [...]. הניסוחים הברורים בספר 'על חידות האדם' של שטיינר היו לי לעזר רב."

על סיפון ה"יוינה", 20 ביוני 1926

"מעניין בכתב-היד 'ערב בובר'. בובר על התלת-איבריות של שטיינר: שטיינר רוצה להלאים, לרכז את מה שכעת הוא חופשי. האדם מחולק בין שלוש מדינות. זה גיהנום משולש. (זאת כמובן העמדה שגויה לגמרי. למעשה נהפכת המדינה הפוליטית אצל שטיינר לחסרת-אונים, והתחומים התרבותיים והכלכליים חופשיים מהמדינה, כך שנוצרת קהילייה שחייה המשותפים חופשיים."

במכתב אל א"א [אירנה אוסטרברג] מתוך היומן, 1940
" [...]. אם מדובר בתרגילים, כפי שעושה זאת האנתרופוסופיה, הרי שלעניינך אני רואה רק את הניסיון לחנך את עצמנו שוב ושוב לחוות את העולם כך, כאילו הוא מהווה מסר מתמיד אלינו [...]"

24 ביוני 1942

"בערב היינו מוזמנים עם בובר ואשתו אצל הגב' ב"ש [איינה בריטשגי-שימר, 1881-1949] השיחה נסבה על גולדברג [אוסקר גולדברג, מיסטיקן יהודי, 1885-1952]. בובר כינה אותו בשם "סופר-שטיינר", וסיפר שפעם אחת שידלו אותו [את בובר – המערכת] תלמידים של שטיינר לעבור לצדו של שטיינר, ואיך עזב אירוע עם שטיינר באמצע, מתוך שהוא משתמש בהזדמנות שגברת אחת התעלפה. הוא קיבל אחר-כך מכתבים זועמים וענה עליהם כך, ששום תלמיד של שטיינר לא עבר עוד את סף ביתו. אותי הרגיז האופן שבו דיבר בובר על שטיינר וראיתי צורך להזדהות עם שטיינר, ועל מילותיו האחרונות עניתי: 'עד שבאתי אני'. בובר הרגיש שהכאיב לי ואולי גם שעשה עוול לשטיינר, וכשדיברנו על השילוש החברתי, שינה את טון-הדיבור והדגיש את חשיבות

מחשבותיו של שטיינר, אותה ראה בזה שהוא [השילוש החברתי – המערכת] מוריד עומס מהמדינה הפוליטית ובכך מפיג מתחים [...]"

24 בספטמבר 1944

" [...]. בניתי את ההרצאה על 'אמונה ומדע' בעיקר על בסיס מחשבותיו של שטיינר בעניין התמורות בתודעה, שמתרחשות במהלך ההיסטוריה של הפילוסופיה, וניסיתי כך להוביל אל האמונה."

2 ביוני 1950

"סוף-סוף סיימתי את הדיון שאורכו שעה על 'גוף ונפש'. את השעה האחרונה הקדשתי לראינתך על-פי שטיינר [...]"

28 בפברואר 1957

"בערב ביקר אותי נחמן בר-שולם, ספיריטיסט ואנתרופוסוף, נפש נאיבית, טהורה [...]. הוא ביקש ממני כתב-יד של שטיינר, ששטיינר נתן לי (תרגיל מדיטטיבי שנתן לי שטיינר [...])"

1 בספטמבר 1958

"הבוקר, כשהתעוררתי, עברו חיי לנגד עיניי. הם נהיו דלים מאוד. שאלתי את עצמי מדוע איבדתי את הקשר למדע [...]. ואז, אם להיות ענייני, הרי לא השתלטתי על המכלול של שטיינר וכל מה שקשור בזה. נהייתי יותר מדי מיסטיקן כדי להישאר פילוסוף, ופחות מדי מיסטיקן כדי לעבור לגמרי את הסף. ונשארתי באמצע [...]"

3 בספטמבר 1959

"הימים בזיכרון-יעקב היו יפים ושקטים, והעבודה בלא הפרעה מ-9 עד 12:30 הייתה נעימה. כל השבוע עסקתי בעריכת התרגום העברי לכיצד קונים דעת העולמות העליונים של שטיינר."

6 ביוני 1960

" [...]. עכשיו, בערב, קראתי את המבוא הנורא של בר-שולם לספרו של שטיינר. המהדורה הראשונה של **כיצד קונים דעת העולמות העליונים** (1960) נאספה מהחנניות. דפי המבוא הודבקו זה לזה לפני שהספר הופץ מחדש. זאת הייתה בשבילי עובדה איומה, שאני מופיע בחברה הזאת כסגנון של שטיינר. והנורא מכול: הגורל של האנתרופוסופיה בישראל."

27 בפברואר 1961

"יום-ההולדת המאה של דוקטור שטיינר! אחר-הצהריים הייתה חגיגה קטנה בדירתה של הגברת קרן. העליתי זיכרונות [...]. גם על הצלת חיי במלחמת-העולם הראשונה [...]"

10 ביולי 1961

" [...]. לחפש בכל מקום, שכן בכל מקום אפשר למצוא. מנקודת המבט של האמונה, אין לכך שום חשיבות, אם אני מתייחס אל גדולי-רוח יהודיים או אל אחרים. ההבדל

למיניהם עלולים, מסיבות ובנסיבות של ביוגרפיה (וגורל!) שלא לתקשר זה עם זה באורח מספיק. חוסר התקשורת בין רכיבי הנפש יכול להיות הגורם לבעייתיות בחיבור הפנימי של האדם עם עצמו וכפועל יוצא מכך, גם לבעיית התקשורת הבין-אישית. הבנה זו של התנהלות חיי-הנפש מבוססת על התבוננות מפורטת בסממני התחום הנקרא "נפש". שטיינר (לדוגמה בספרו "גוף, נפש, רוח") מתאר לעומת-זאת גם את הארכיטקטורה המבנית של אותה הנפש ומציג את פוטנציאל ההתפתחות שלה, בממד האישי ובממד הכלל-אנושי. ההתפתחות – כעיקרון הפועל במישור האישי והכלל-אנושי – היא האתגר העיקרי ששטיינר מעמיד לפני קוראיו, אתגר שאפשר לממש במישור האישי, ורק מתוך חירות פנימית מוחלטת.

האוניברסיטה העברית בירושלים 1935

העיון ביומניו של שמואל הוגו-ברגמן פורש לפני הקורא אורח-חיים מרתק של אחד מגדולי-הרוח בארץ, איש שבכל חייו הבוגרים ליוותה אותו משנתו של רודולף שטיינר ושימשה לו מפתח לתחומים פנים-נפשיים. הזכות לקרוא ביומניו של הוגו-ברגמן היא הזדמנות להתרשם מההשפעה שעשויה להיות לעיסוק במשנתו של שטיינר – גם בלי כוונה לחתור למתן מענה על השאלה שבכותרת. **טא**

מקורות

Shmuel Hugo Bergman, Tagebuecher &(1) - Briefe, Hrsg. Miriam Sambursky. Juedischer Verlag Athenaeum, 1985

Peter Normann Waage, Eine herausfordernde(2) - Begegnung. Schmuel Hugo Bergman und Rudolf Steiner. Pforte Verlag, 2006

אודי לוי, יליד ירושלים 1952. לימודים בשוויץ, שותף להקמת כפר רפאל 1981. מאז 2003 מנהל מוסד אנתרופוסופי למעוכבי

התפתחות בשוויץ
leudor@bluewin.ch

עשוי להיות בתחום הסוציולוגי, ההיסטורי או הפוליטי, אך אלה ערכים משניים בחשיבותם. את האל אפשר למצוא בספרי-הקודש של כל הדתות, אבל גם בעדויות כמו זו של תרזה הקדושה או סיפורי רבי נחמן או בכתביהם התיאורטיים של שטיינר או של אוספנסקי.

להישמר מפטריוטיזם (סימון וייל!) ומסנטימנטליות. לא לשמר מאומה מתוך סנטימנטליות. בענייני אמונה, הסנטימנטליות היא שביל תועה ופיתוי [...]”

8-7 באוקטובר 1962

”יום-כיפור היה קר ועבר בקלות. בערב כל-נדרי קראתי את הספר של שטיינר שזה עתה הגיע, 'המציאות של העולם העליון', שמתאר בפרקים שקראתי, באופן מרשים ביותר, כיצד בשינה אנו משאירים מאחורינו את עולם החשיבה ואת הגוף.”

25 במאי 1964

”בזמן האחרון התחלתי שוב לעסוק במדיטציה על-פי שטיינר.”

7 בינואר 1967

לכהן [עלי כהן, לשעבר מנהל "הכפר השבדי"] יש רעיון לייסד מוסד אנתרופוסופי לילדים מפגרים ולהזמין לשם כך אנשים [...] הוא שאל אותי אם אתן את שמי למרכז אנתרופוסופי (מידעניתי בחיוב) [...] הוא חשב על חוג של סטודנטים. אמרתי לו שזה יוכל להיות רק בלי קשר רשמי לאוניברסיטה [...]”

12 במרס, פורים 1971

”תוך כדי קריאת המכתב העצוב והנעלה, שאלתי את עצמי אם בשנות נעוריי היו דמויות שלגביי היה להן תפקיד של דוגמה אישית. אני חושב שעלי לציין כאן כמה שמות. אבל דמויות אלו היו בשבילי יותר התגשמות של רעיונות ופחות בני-אדם במובן הרגיל של המילה. יותר מכולם עליי להזכיר את בובר, שהיה אז בשבילי דוגמה אישית. ושטיינר כמובן. הגם שכאן יש לי שוב ושוב סימני שאלה, כיוון ששטיינר, אם היה מי שחושבים שהיה, היה עמוק מכדי שיוכל להיות דוגמה אישית לאדם שכמוני [...] עם שטיינר לא היה אפשר להתווכח. בלתי-אפשרי היה לתאר מצב שבו שטיינר אומר : אתה צודק, אני טעיתי.”

25 בנובמבר 1971

”עניתי לבתו של ג', הודיתי לה על שבאמצעות מילותיה הבנתי טוב יותר את אלה שלי (תקוותה של ישראל) [...] ביקשתי שלא תדבר בזלזול על העם שנולדה לתוכו. זה לא מקרה אלא גורל ומשימה : זאת למדתי משני הוגי-דעות : מקנט ומרודולף שטיינר.”

יומניו של ברגמן במהדורה המודפסת משתרעים על פני 75 שנותיה הראשונות של המאה העשרים. כל אותן השנים היו שטיינר והאנתרופוסופיה נושאים שעסק בהם, הן תיאורטית-חשיבתית הן באופן מעשי, בניסיון ליישם היבטים אנתרופוסופיים ככלים לפעילות פנימית.

מגמות במדע הנפש העכשווי – הפסיכולוגיה – מתארות את הנפש כמכלול של תחומים בעלי מרקם ותכונות. אזורי הנפש